

ارائه چارچوب نظری جهت تدوین برنامه‌های بلندمدت آموزش عالی ایران در افق ۱۴۰۰

دکتر ایرج سلطانی^۱

چکیده مقاله

نهادهای متولی نظام آموزش عالی کشور با عنایت به حوزه تخصصی آموزش عالی فاقد چارچوب مشخصی برای طراحی و برنامه‌ریزی بلندمدت می‌باشند و این امر موجب ابهام در حرکت آموزش عالی به سمت آینده‌ای روشن و شفاف گردیده است. حرکت فعلی آموزش عالی عمدتاً مشتمل بر برنامه‌ریزی‌ها، تصمیم‌گیری‌های آنی و برنامه‌ریزی‌های مقطعی است. در این راستا خلاء برنامه‌های راهبردی و درازمدت کاملاً محسوس و مشهود است. از نتایج خلاء مذکور اینکه نمی‌توان تصویری از وضعیت حال و آینده آموزش عالی بطور شفاف ترسیم نمود. بنابراین لزوم و اهمیت تدوین چارچوب نظری برای تدوین برنامه‌های بلندمدت آموزش عالی کاملاً احساس می‌گردد. در زمینه تدوین چارچوب نظری برای طراحی و برنامه‌ریزی برنامه‌های بلندمدت آموزش عالی تحقیقی صورت گرفته که نتایج آن در دو بخش؛

مبانی نظری تدوین برنامه‌های بلندمدت آموزش عالی در افق ۱۴۰۰ در چهار محور اساسی شامل معیارها، چشم‌اندازها، پیش‌نیازها و چالش‌ها و در نهایت چارچوب نظری تعاملی در خصوص چگونگی طراحی و برنامه‌ریزی، برنامه‌های بلندمدت آموزش عالی کشور ارائه می‌شود که می‌تواند مبنای کار متولیان و مسوولان نظام آموزش عالی کشور قرار گیرد تا به مدد آن برنامه‌های بلندمدت آموزش عالی را طراحی و اجرا و ارزیابی نمایند.

واژه‌های کلیدی

آموزش عالی - برنامه‌ریزی - برنامه‌های بلندمدت آموزش عالی - برنامه عمرانی.

مقدمه

برنامه‌ریزی و آینده‌نگری یکی از مؤلفه‌ها و کارکردهای مهم سازمان و نظام‌های حکومتی است که از طریق آن می‌توانند نیازهای مختلف سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، فن‌آوری، آموزشی و فرهنگی، رفاهی، تدارکاتی، درمانی و ... را پیش‌بینی و در جهت تحقق آن گام بردارند. از جمله عواملی که توجیه‌کننده گرایش به آینده‌نگری در سازمان‌ها و جوامع می‌باشد، می‌توان موارد زیر را نام برد:

- ۱- پیچیده شدن دائمی سازمان‌ها و محیط آنها.
 - ۲- آینده‌نگری یکی از شیوه‌های مهم در شناخت سریع روابط در دنیای متغیر است.
 - ۳- تصمیم‌گیری نظامدار نیازمند آشنایی صریح نسبت به آینده است.
 - ۴- تصمیم‌گیری جایگاهی مهم در سازمان و جوامع مختلف پیدا نموده که آینده‌نگری کمک زیادی بدان می‌نماید^۱.
- در جوامع امروزی پیش‌بینی آینده به سبب تأثیرات دو عامل عمده اهمیت حیاتی دارد که عبارتند از:

1- Wheel Wright, S. and Makridakis, S. Forecasting Methods for Management, 41

Ned Canada, John Wile. 1985. p. 41.

الف - شدت گرفتن دگرگونی‌های فنی، اقتصادی و اجتماعی که برنامه‌های درازمدت را ضروری می‌سازد.

ب - اگر می‌خواهیم محصول دگرگونی را فردا درو کنیم، بذر آن را امروز باید بیفشانیم.^۱ دلایل فوق برای آموزش عالی ایران توجیه خوبی است که به آینده‌نگری بپردازد. در طول تاریخ، ایران، از برنامه‌های بلندمدت مناسب بهره‌ای نداشته است. بررسی سابقه برنامه‌ریزی بلندمدت در ایران قبل از انقلاب بیانگر این است که از سال ۱۳۲۷ به بعد ایران در بُعد برنامه‌های بلندمدت دو برنامه ۷ ساله و ۳ برنامه ۵ ساله تدوین نموده است.

۱- برنامه اول عمرانی (۱۳۳۴-۱۳۲۷) با افق ۷ ساله

۲- برنامه دوم عمرانی (۱۳۴۱-۱۳۳۴) با افق ۷ ساله

۳- برنامه سوم عمرانی (۱۳۴۶-۱۳۴۱) با افق ۵ ساله

۴- برنامه چهارم عمرانی (۱۳۵۱-۱۳۴۷) با افق ۵ ساله

۵- برنامه پنجم عمرانی (۱۳۵۶-۱۳۵۰) با افق ۵ ساله^۲

که در سال ۱۳۵۶ سه برنامه با افق‌های زمانی ۵ ساله (۱۳۶۱-۱۳۵۶)، ۱۷ ساله (۱۳۷۱-۱۳۵۶) و ۳۷ ساله (۱۳۹۱-۱۳۵۶) تدوین شده که انقلاب شکوهمند اسلامی رخ داد و این برنامه‌ها اجرا نگردید، بعد از انقلاب اسلامی نیز بحران‌ها و مشکلاتی که گریبانگیر انقلاب اسلامی بود مجال تدوین برنامه‌های بلندمدت را نداد، تا اینکه مطالعات پایه آمایش سرزمین در سال ۱۳۶۶ تدوین و افق زمانی آن تا سال ۱۳۸۰ ترسیم و سه برنامه توسعه اقتصادی و اجتماعی با افق‌های ۵ ساله برنامه اول (۱۳۷۰-۱۳۶۶)، برنامه دوم (۱۳۷۵-۱۳۷۱) برنامه سوم (۱۳۸۰-۱۳۷۶) تدوین گردید، و در شرایط فعلی تدوین برنامه‌های بلندمدت کاملاً ضروری است. در این راستا براساس مطالعات منسجم مؤسسه مطالعات قرن ۲۱ منتشر در سال ۱۹۹۱ اکثر کشورهای جهان دارای برنامه‌های بلندمدت

۱- میشل، گوده، از پیش‌بینی تا چشم‌انداز راهبردی، مترجم محمدرضا صالح‌پور، تهران: مجله

برنامه و بودجه، شماره ۱۱، اسفندماه ۷۵، ص ۱۲.

۲- پریدخت، وحیدی، آمایش سرزمین، تهران: سازمان برنامه و بودجه، ص ۲۲-۲۸.

می‌باشند که بر اساس طبقه‌بندی قاره‌ای می‌توان از برنامه بلندمدت بریتانیا تحت عنوان الگوی ۲۰۱۰ به عنوان نمونه کشورهای اروپایی، برنامه بلندمدت اندونزی تحت عنوان الگوی ۲۰۲۰ به عنوان نمونه کشورهای اسلامی، برنامه بلندمدت مکزیک تحت عنوان طراحی بلندمدت ۲۰۲۰ به عنوان نمونه کشورهای آمریکای جنوبی، برنامه بلندمدت آفریقای جنوبی تحت عنوان الگوی دگرگونی آفریقای جنوبی در ۲۰۲۰ به عنوان نمونه کشورهای آفریقای و برنامه بلندمدت آمریکا تحت عنوان الگوی آینده‌ساز به عنوان نمونه کشورهای آمریکای شمالی^۱ نام برده که در این خصوص برنامه‌های بلندمدت آموزش عالی این کشورها جزء برنامه‌های کلی و کلان بلندمدت آنها است. بطور کلی برای تدوین برنامه‌های بلندمدت آموزش عالی کشور با آینده‌نگری که علم و هنر بکارگیری اطلاعات تاریخی و شیوه‌های کمی و کیفی برای تحلیل آینده^۲ است باید پیش‌نیازها، چالش‌ها و چشم‌اندازهای تدوین برنامه‌های بلندمدت آموزش عالی مشخص و روشن گردد تا بنیاد و اساس برنامه‌های بلندمدت محکم و عمیق شده و آثار آن همه جانبه، فراگیر و پایدار و قابل کاربرد شود. در ادامه اهداف، سؤالات و جزئیات مربوط به روش تحقیق، مبانی نظری و یافته‌های پژوهشی بیان می‌شود.

هدف پژوهش

هدف پژوهش عبارت است از «ارائه یک چارچوب نظری جهت طراحی و برنامه‌ریزی بلندمدت آموزش عالی کشور در افق سال ۱۴۰۰ ه.ش» که با نظام ارزش‌ها و فرهنگ جامعه سازگار باشد.

سؤالات پژوهش

۱- چه چارچوب نظری جهت طراحی و برنامه‌ریزی بلندمدت آموزش عالی کشور با

1- Martanaj Garret, Gerald, Barner, Studies for Contury: Paris, Unesco, 1991.

2- Sullivan, William G. and Claycomb, W. W. Fundamentals of Forecasting Restone, Wirginia, Prentice - Hall, 1988, p. 1.

توجه به نظام‌های سیاسی، فن‌آوری، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و عقیدتی در افق ۱۴۰۰ مناسب می‌باشد؟

۲- چارچوب ارائه شده مشتمل بر چه مراحل است؟

۳- آیا چارچوب پیش‌بینی شده از اعتبار ملی برخوردار است؟

اهمیت و ضرورت پژوهش

با توجه به اینکه نظام آموزش عالی کشور نیازمند برنامه‌ریزی بلندمدت می‌باشد و در این زمینه چارچوب منظم و سازمان یافته‌ای برای طراحی و برنامه‌ریزی بلندمدت آموزش عالی کشور وجود ندارد لذا تدوین چارچوب نظری می‌تواند این خلاء را پر نماید، به علاوه این چارچوب می‌تواند به عنوان راهنمای کلی تبیین خطوط اصلی و تدوین برنامه‌های میان‌مدت و کوتاه‌مدت (یکساله) در یک افق زمانی بلندمدت در زمینه آموزش عالی کشور تلقی گردد.

پیش‌نیازها و مبانی نظری تدوین برنامه‌های بلندمدت آموزش عالی در افق ۱۴۰۰

الف - معیارها

آینده‌پژوهی و تدوین برنامه بلندمدت مستلزم رعایت معیارهایی است. این معیارها در کشورهای مختلف متفاوت است و در هر جامعه شرایط مختلف سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و ... تعیین‌کننده اصول حاکم بر برنامه‌های بلندمدت است ولی روی این مسأله که بر برنامه‌های بلندمدت اصولی حاکم است اتفاق نظر وجود دارد. بطور کلی اصول کلی حاکم بر برنامه‌های بلندمدت عبارتند از:

۱- معیار تلاش جمعی با حمایت گسترده

مطالعات مربوط به برنامه‌های بلندمدت مستلزم مشارکت نسبتاً زیادی از افراد جامعه می‌باشد و از دو ویژگی برخوردار است:

الف - اساس ملی داشته باشد یعنی اینکه مجری مطالعه و تشکیل دهنده نیز بجای اینکه

روش اجرای پژوهش

متن مختصر مؤلفه‌ها	شرح مؤلفه‌ها
پژوهش مقطعی	نوع پژوهش
رؤسای دانشگاه‌ها، معاونان آموزشی و پژوهشی، گروه‌های آموزشی و متخصصان آموزش عالی کشور با تحصیلات دکتری جامعه آماری را تشکیل داده‌اند	جامعه آماری پژوهش
بر اساس فرمول $N = \frac{Z^2 \alpha P (1-P)}{D^2}$ ، ۱۲۰ نفر برآورد شد	تعیین حجم مؤلفه‌ها
تصادفی ساده	روش نمونه‌گیری
رئیس دانشگاه ۴۰ نفر (۲۵ نفر دولتی و ۱۵ نفر غیردولتی)؛ ۴۰ نفر معاون آموزشی و پژوهشی (به نسبت ۱۵ و ۱۰ برای دانشگاه‌های دولتی و ۸ و ۷ نفر برای دانشگاه‌های غیردولتی)، ۴۰ نفر مدیر گروه (۲۵ دولتی و ۱۵ غیردولتی) و ۴۰ نفر متخصص آموزش عالی	برای دسترسی به ۱۲۰ جواب تعداد نمونه‌ها ۱۶۰ نفر انتخاب شد
۳۱ رئیس دانشگاه، ۲۹ معاون آموزشی و پژوهشی، ۲۹ مدیر گروه و ۳۱ متخصص آموزش عالی	تعداد نمونه‌ها که جواب ارسال نمودند (۱۲۰ نفر)
پرسشنامه مشتمل بر ۵ مرحله براساس مقیاس ۷-۰	ابزار اندازه‌گیری
با ارائه به ۳۰ نفر پس از اعمال نظرات آنان، پرسشنامه نهایی طراحی گردید	روایی صوری و محتوایی
با استفاده از روش دو نیمه کردن ضریب پایایی (۲) α برابر ۸۵٪ محاسبه گردید	ضریب پایایی
آمار توصیفی (میانگین، نما، میانه و نمودار) آمار تحلیلی (آزمون تحلیل واریانس یک طرفه) آمار توکی و هتلینگ و T برای تعیین اختلاف گروه‌ها	روش تحلیل داده‌ها

از مشاوران خارجی باشد از مردم کشور باشند. چندین دلیل برای غیر مؤثر بودن برنامه‌های تدوین شده توسط مشاوران خارجی وجود دارد. اول: اینکه مطالعات انجام شده توسط بیگانگان همیشه به عنوان دیدگاهی خارجی از آینده کشورها تلقی می‌شود و بنابراین از لحاظ سیاسی مؤثر نیست، دوم: اینکه افرادی که در مطالعه دخالت ندارند بعید است که در آن سرمایه‌گذاری کنند و سوم: اینکه افرادی که بیشترین مطالب را از مطالعه فرا می‌گیرند آنهایی هستند که آن را انجام می‌دهند نه آنهایی که گزارش آن را می‌خوانند.

ب - حمایت گسترده: که این حمایت توسط دولت باید انجام شود و آن چیزی بیش از سرمایه ملی است و به معنی مشارکت هم هست. مطالعه وقتی پذیرفته و بکار برده می‌شود که مردم احساس کنند در آن سرمایه‌گذاری کرده‌اند.

۲ - معیار پوشش بخشی وسیع و تمرکز به پیوستگی‌ها

این معیار ایجاب می‌نماید که در برنامه بلندمدت طیف وسیعی از بخش‌ها را در یک انسجام خاص دربرگیرد که بخش‌ها مشتمل بر آمار و نفوس مربوط به جمعیت، محیط، انرژی، معادن، منابع طبیعی، منابع آبی، منابع دریایی، خدمات اجتماعی و امنیت اجتماعی، جهانگردی و سیاحت، آموزش خانه‌داری، توسعه شهری و روستایی، استفاده از زمین، ارتباطات و حمل و نقل، علوم و تکنولوژی، کار و صنعت، اقتصاد، سیستم خانواده، دولت و سیاست، تأثیرات خارجی فرهنگ، ساختار اجتماعی و ارزش‌ها است. انسجام از جمله عواملی است که در مطالعات و برنامه‌های بلندمدت باید لحاظ شود، مشکل واقعی اکثر مطالعات این نیست که نمی‌توانند بخش‌های اساسی را به طور کافی پوشش دهند بلکه مشکل آنها این است که نمی‌توانند بخش‌های جدا شده را انسجام دهند.

۳ - معیار چشم‌انداز بلندمدت

هر برنامه بلندمدت باید چشم‌اندازهای ویژه‌ای داشته باشد زیرا پیامد سیاست ما غالباً پس از سه دهه به جای سه سال کاملاً متفاوت هستند. اکثراً این را می‌دانند ولی حفظ این دیدگاه در درازمدت برایشان مشکل می‌نماید. گردهمایی که به علایق و دلوپسی‌های

کوتاه‌مدت گرفتارند اغلب آنهایی هستند که اعضایشان به پیش‌نویس نمودن برنامه‌های ۵ ساله یا ۱۰ ساله مشغولند. چشم‌انداز برنامه‌ریزی کوتاه‌مدتی که آنها در این کار کسب می‌کنند کاملاً با آنچه که برای مطالعه موفقیت‌آمیز بلندمدت لازم است، تفاوت دارد. چشم‌انداز بلندمدت معمولاً بیش از ۱۰ سال است.

۴- معیار توجه به تبادلات ملی - جهانی

کاربست استراتژی جهانی اندیشیدن و بومی عمل کردن در برنامه بلندمدت موجبات تبادلات عمیق ملی و جهانی را در دنیای عمل فراهم می‌آورد، در این فرآیند چارچوب‌ها را می‌توان استخراج و تعارضات را تشخیص و به حداقل رساند.

۵- معیار پایداری زیست محیطی، اجتماعی و اقتصادی

این اصل استراتژی‌های ملی را که از لحاظ محیطی، اجتماعی و اقتصادی قابلیت پایداری دارند را شناسایی می‌کند. رایج‌ترین خطا تاکنون عبارت بوده است از ارائه استراتژی‌های اقتصادی که کیفیت زندگی بشر و بهداشت محیطی خاص آن زندگی را به حساب نیاورده‌اند. با این حال پایداری در قلب بسیاری از مطالعات حتی آنهایی که هرگز این اصطلاح را به کار نبرده‌اند قرار دارد.

ساختار پایدار، ساختاری است که در آن با موضوع محیط به دقت برخورد می‌شود تا از دیگر انسان‌ها حمایت کند و منافع نسل آینده نوع بشر را محفوظ دارد. آینده پایدار شامل چیزی بیش از پیشرفت‌های تکنولوژیک، طرح‌های دورنما و بهبود سیاست‌ها است. بنا نهادن یک جامعه پایدار و آینده‌ای بهتر دربردارنده تغییر ارزش‌های انسانی، هم در افراد و هم در کل جوامع می‌باشد.

۶- معیار فراگیری موضوعات حساس

این اصل موضوعات مربوط، اخلاقی، معنوی، فلسفی و سیاسی را بررسی می‌کند و کفایت مؤسسات ملی در سروکار داشتن با این موضوعات را ارزیابی می‌کند. تخریب محیط، قاچاق

مواد مخدر، فقدان عدالت اجتماعی، سوءاستفاده از قدرت سیاسی، فقر و ... از جمله عوامل حساسی هستند که باید بدان‌ها توجه شود.

۷- معیار روشن بودن هدف و روش‌شناسی مناسب

مطالعات برنامه‌ریزی بلندمدت باید براساس داده‌های کافی بنا شود و از لحاظ فکری باید قوی باشد و باید دربردارنده روش‌شناسی‌هایی باشد که با سؤالات مطرح شده در مطالعه تناسب داشته باشد. داده‌های پایه به الگوها و فرآیندهای تحلیلی باید براساس وسایل و ابزار مطالعه بکار رود به جای اینکه مطالعه را توصیف کند. مشکلات جمع‌آوری اطلاعات، ساختن مدل و روش‌شناسی در مطالعات آینده‌پژوهی شایع و فراوانند. اکثر این مشکلات نتیجه یک خطای خیلی جدی است یعنی ناتوانی در تعریف روشن هدف مورد مطالعه. اگر هدف نامعلوم باشد تقریباً غیرممکن است که گروه مطالعاتی تصمیماتی منطقی در باره پیشبرد آنها اتخاذ کند.

۸- معیار بکارگیری و اجرای مؤثر

مطالعه آینده‌پژوهی و تدوین برنامه بلندمدت دربردارنده عنصر مهم اجرا و بکارگیری است که تضمین می‌کند موضوعات کلیدی شناسایی شده و در معرض توجه عموم مردم و سیاست‌گذاران قرار می‌گیرد که به صورت موضوع اصلی یک بحث متفکرانه، و گسترده درآمده و بهبود سیاست‌ها و اقدام عملی را موجب می‌شود^۱.

۹- معیار منظم و حرفه‌ای بودن برنامه‌های بلندمدت

مطالعات آینده‌پژوهی و تدوین برنامه بلندمدت نیازمند آن است که منظم و بخوبی سازمان یافته باشد و در چارچوب مفهومی و تشکیلاتی مناسب اداره شود. این خود مستلزم مطالعات

1- Martanaj. Garret, looking at the Future: lesson learned from 21 st Century Studies, 1991, pp. 4-13.

پژوهشی، تحلیل منظم اطلاعات و تهیه منطقی برنامه‌های مشروح همراه با هماهنگی صحیح بین نهادهای برنامه‌ریزی دولتی و مؤسسات خصوصی است.

۱۰- معیار واقع‌گرایی

هر چند که برنامه‌ریزی خوب مستلزم تخیل و تصور است در عین حال باید با واقع‌گرایی توأم باشد و نه تنها آنچه را که مطلوب است بلکه همچنین آنچه را که عملی است به حساب آورد.

۱۱- معیار تعهد رسمی

یک برنامه رسمی ولو کاملاً حساب شده و به دقت بررسی شده باشد فاقد ارزش است مگر اینکه عملی شود یا اجرای آن پذیرفتنی و محتمل باشد لذا برنامه‌ریزی مؤثر به عنوان بخشی از جریان، خود مستلزم مراحل است که دربرگیرنده مذاکره و مشاوره در عالی‌ترین سطح باشد و به کسب مجوز رسمی لازم بینجامد. چنین مجوزی ممکن است صورت قانون داشته باشد و در مواردی از طریق حکم رسمی یا وزارتی تحمیل شود^۱.

۱۲- معیار تمرکز اولیه بر پدیده‌ها و اموری که کمتر دستخوش تغییر می‌شوند

به لحاظ اینکه آینده‌نگری و تعیین چشم‌اندازهای آینده افق زمانی بیش از ده سال دارد بنابراین باید حتی المقدور سعی نمود محورهای پیش‌بینی را بر پایه اموری قرار داد که کمتر تغییر می‌نمایند، رعایت این اصل موجب می‌شود که پیش‌بینی‌های انجام شده کارایی بیشتری داشته باشند و کمتر دستخوش بازنگری و تجدیدنظر شوند.

۱- افشاری و دیگران (مترجمان)، برنامه‌ریزی بلندمدت آموزش عالی، نتایج سمپوزیوم منطقه‌ای آسیا - اقیانوسیه، داکا، ۱۹۸۶، تهران: معاونت هماهنگی وزارت فرهنگ و آموزش عالی، ۱۳۷۰، ص ۱۳ و ۱۴.

۱۳ - معیار بکارگیری روش‌های ساده و انعطاف‌پذیر

هیچ ابزاری که عام و جهانی باشد وجود ندارد، هیچ روشی نیست که پاسخگوی همه مسایل باشد. داده‌های موجود هم بیش از اندازه‌اند و هم ناکامل، افزون به اینها، یک مدل، واقعیت نیست بلکه وسیله‌ای است برای نگاه کردن به واقعیت. در این راستا تکیه به روش‌های مناسب توصیه می‌گردد.^۱

برنامه‌ریزی باید دارای قدرت تطابق با شرایط را داشته باشد. برنامه‌ریزی با این خصیصه توجه به انعطاف قاطع دارد، زیرا نتایج پاره‌ای از آینده‌نگری‌ها در رابطه با تغییر اهداف معین نیاز به اصلاح و انطباق با شرایط جدید پیدا می‌کند.^۲

معیارهای مطروحه در آینده‌پژوهی و برنامه‌ریزی آموزش عالی نیز صدق می‌کند. برنامه‌ریزی بلندمدت در آموزش عالی نیز به عنوان پاسخی به تغییرات در محیط، نظیر گسترش پذیرش دانشجو، آشوب‌های دانشجویی، بحران اقتصادی و فشارها برای جوابگویی مالی، رشد یافته است. برنامه‌ریزی بلندمدت به عنوان یکی از راه‌هایی که مؤسسات می‌توانند توسط آن بر مصیبت‌های آینده غلبه کنند ظاهر شده است، برنامه‌ریزی بلندمدت فرآیندی است مداوم، فعال، مبتنی بر پژوهش، اولویت‌دار و موقعیتی که از رویکردهای منظم و نظام‌دار استفاده می‌کند. برنامه‌ریزی بلندمدت از آن جهت در آموزش عالی سودمند است که می‌تواند:

- ۱ - چارچوب مفهومی برای تصمیم‌گیری، درک بهتر بین مؤسسه‌ای و همکاری میان سازه‌های دانشگاهی را فراهم کند.

۲ - وسیله‌ای برای مؤسسات است تا با مشکلات محیطی مقابله کنند.

۳ - وسیله‌ای برای تفکر مجدد در مورد مأموریت‌های مؤسسه است.

۴ - رویکردی جامع و فعال برای تصمیم‌گیری در خصوص گسترش اخلاقیات در

۱ - حمیدرضا، صالح‌پور (مترجم)، از پیش‌بینی تا چشم‌انداز راهبردی، ص ۳۴.

۲ - غلامحسین، مجتهدزاده، مقدمه‌ای بر اصول و مبانی برنامه‌ریزی منطقه‌ای، تهران:

انتشارات دفتر آموزش ضمن خدمت وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۶۸، ص ۴۳.

دانشکده‌ها و بهبود کیفیت مؤسسات آموزش عالی محل می‌باشد.^۱

ب - چشم‌اندازهای آینده ملی، منطقه‌ای و جهانی در ۲۵ سال آینده

هدف مطالعات آینده‌پژوهی و برنامه‌های بلندمدت، شناسایی و ارزیابی گزینه‌های ممکن برای آینده کشور و ارائه آنها به گونه‌ای است که توجه مردم و سیاست‌گذاران را به موضوع‌های اساسی و حساس سیاستی جلب کند.^۲ بنابراین تبیین چشم‌اندازهای آینده دارای اهمیت خاصی می‌گردد که باید به آنها پرداخت. جدول شماره ۱ چشم‌اندازهای آینده ملی، منطقه‌ای و جهانی در ابعاد فرهنگی و اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و آموزش عالی را نشان می‌دهد که ماحصل مطالعات تطبیقی و کشوری است.

ج - پیش‌نیازهای برنامه درازمدت آموزش عالی ایران ۱۴۰۰

برای تدوین برنامه بلندمدت مؤلفه‌های ذیل به عنوان پیش‌نیاز مورد نیاز می‌باشد:

۱ - تشکیل پایگاه اطلاعاتی قوی و منسجم که اطلاعات آن قابل اتکا و تفصیلی باشد و به راحتی بتوان از وضعیت هیأت علمی، دانشجویان، امکانات کالبدی و مادی، تحقیقات و ... مطلع شد.

۲ - وجود ثبات سیاسی در جامعه به طوری که سیاست‌مداران و دولتمردان از برنامه‌های تدوین شده حمایت همه جانبه بنمایند.

۳ - کارآمد بودن دستگاه‌های اجرایی کشور و همکاری با آموزش عالی.

۴ - شفاف بودن حساب‌های ملی کشور و تأمین به موقع منابع مالی مورد نیاز آموزش

1- Tan. David I. Strategic Planning in Higher Education, Conference paper (150); U.S; Oklahoma, Mar, 1990.

۲- مارتاجی، گارت، توصیه‌هایی برای گروه‌های ملی دست‌اندرکار مطالعات قرن بیست و یکم، مترجم علی حیاتی، تهران: مجله برنامه و بودجه، ضمیمه شماره ۱۱، اسفند ماه ۷۵، ص

عالی.

۵ - وجود نیروی انسانی پرورش یافته و متخصص که علاوه بر تخصص دارای فرهنگ برنامه‌ریزی و پیش‌بینی باشند.

۶ - وجود نظم حقوقی و محیط مناسب مبتنی بر انضباط در همه ابعاد.

۷ - مطالعه نقش در حال تحول دانشگاه‌ها در کشورهای صنعتی و ترمیم اوضاع جهان از لحاظ علمی، فن‌آوری و اقتصادی^۱.

د - چالش‌های مهم در برنامه‌های بلندمدت آموزش عالی ایران ۱۴۰۰

اهم مؤلفه‌ها و مسائلی که چالش‌ها را در آموزش عالی ایجاب می‌نماید عبارتند از:

۱ - حرکت در جهت اسلامی کردن واقعی دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی.

۲ - اصلاح ساختار دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی به شکلی که پاسخگوی نیاز جامعه باشد.

۳ - توجه جدی به منزلت اجتماعی و معیشتی اعضای هیأت علمی دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی.

۴ - بوجود آوردن بستر لازم برای شناخت نقش دانشگاه و آموزش عالی در جامعه.

۵ - ایجاد تعادل معقول و منطقی بین رشد کیفی و کمی دانشگاه.

۶ - رفع محدودیت‌ها و تنگناهای مالی دانشگاه به طور جدی.

۷ - توجه جدی به پیشرفت‌های علمی، ارتقای علمی، معنوی و اخلاقی دانشگاه‌ها.

۸ - دفاع بین‌المللی از فرهنگ و تمدن اسلامی از طریق دانشگاه‌ها.

۹ - رشد سیاسی و سیاسی کردن دانشگاه‌ها.

۱۰ - ایجاد وحدت تصمیم‌گیری در مورد آموزش عالی و استراتژی آموزش عالی^۲.

۱ - رضا، منصور، دانشگاه و ایران ۱۴۰۰، مجموعه مقالات نخستین سمینار آموزش عالی در ایران، تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی، ۱۳۷۵، ص ۳۱۲.

۲ - محمد رضا، عارف و دیگران، چالش‌های اساسی در آموزش عالی ایران، همان منبع، ص ص

- ۱۱ - تقویت وجدان و میزان مسؤولیت‌پذیری دانشجویانی که مسوولان آینده جامعه هستند.
- ۱۲ - ارشاد افکار عمومی جامعه از طریق دانشگاه‌ها.
- ۱۳ - همگانی نمودن آموزش عالی.
- ۱۴ - برداشتن مرزهای جغرافیایی دانشگاه‌ها و متصل شدن به جامعه جهانی.
- ۱۵ - حرکت به سمت اینکه دانشگاه و آموزش عالی کشور در درجات اول اهمیت قرار گیرد و امکانات و احترام خاصی برای آنها تدارک دیده شود.
- ۱۶ - ایجاد حرکت به سوی فرهنگی کردن مدیریت دانشگاه‌ها.
- ۱۷ - ایجاد دانشگاه‌هایی محقق و خلاق پرور.
- ۱۸ - ایجاد علوم میان رشته‌ای در زمینه‌های مختلف فنی و مهندسی و علوم انسانی.
- ۱۹ - برداشتن و یا تجدید نظر اساسی در کنکور ورودی دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی.
- ۲۰ - اصلاح و تجدیدنظر در روش‌ها و الگوهای آموزش دانشگاه و مؤسسات آموزش عالی^۱.
- ۲۱ - ایجاد تحول در نقش هیأت امنای دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی.
- ۲۲ - توجه جدی به کیفیت آموزش عالی.
- ۲۳ - حاکم کردن مدیریت کیفی فراگیر^۲.
- ۲۴ - جهت‌گیری آموزش عالی به سمت مهارت‌های شناختی عالی، چشم‌انداز بلندمدت،

۲۴۵-۲۶۲

۱- علی‌اکبر، شعاری‌نژاد، ویژگی‌های دانشگاه‌های ایران در قرن بیست و یکم، همان منبع، ص ص

۴۹-۸۲

2- Sherr, Lawrence ; Lozier, G. Gregory, Total Quality Management in Higher Education, Journal Article (080) Project Description (141) Journal, 1991, p. 3- 11.

مؤلفه ها / سطح	فرهنگی و اجتماعی	سیاسی	اقتصادی	آموزش عالی
ملی	<ul style="list-style-type: none"> - اهمیت یافتن مسایل حیوانات و ایجاد اشتغال و زمینه سازی از دواج آنها - اهمیت یافتن فرهنگ به عنوان یک امر معنوی در برنامه ریزی توسعه - توجه جدی به تفکر علمی در جامعه - نهادی شدن قانون و قانون پذیری - افزایش انتظارات از دولت در مسایل اجتماعی و فرهنگی - فقرزدایی و رعایت عدالت اجتماعی - توسعه روستاها و مناطق محروم - رشد مادی و معنوی انسانهای جامعه - تحقق خلیفه الهی انسان - توسعه پایدار ارزش ها 	<ul style="list-style-type: none"> - اهمیت یافتن توسعه سیاسی به عنوان یکی از زیر ساخت های سازندگی - اهمیت یافتن ذهنیت راهبردی در مدیران سیاسی - تقویت بنیه دفاعی کشور - بوجود آوردن احزاب سیاسی 	<ul style="list-style-type: none"> - مهار تورم - توسعه صادرات غیر نفتی - افزایش بهره وری - ایجاد اشتغال - گسترش پس انداز مردم - گسترش مالکیت مردم بر سرمایه های صنعتی و کشاورزی - کوچک سازی دولت از نظر کمی - گسترش نقش نظارتی دولت در اقتصاد - حفظ سرمایه های ملی - چند محصولی نمودن اقتصاد - تأمین عدالت اقتصادی 	<ul style="list-style-type: none"> - گسترش فضای دانشگاه ها - رشد کمی و کیفی دانشجویان - تحقیقات بیشتر - تداوم آموزش حرفه ای - خصوصی سازی آموزش عالی - اجرای برنامه های مشترک دانشگاه ها با هم دبگیر - سیستم های اطلاعاتی سریعتر - رشد و توسعه دانش فنی - کیفی کردن کیفیت ها در آموزش عالی
منطقه ای	<ul style="list-style-type: none"> - تقویت روابط فرهنگی با کشورهای اسلامی - توسعه همکاری و ارتباطات با کشورهای همسایه - بویژه از طریق همکاری فرهنگی - اهمیت یافتن رشته های فنی و حرفه ای در منطقه - کشورهای اسلامی - افزایش توجه منطقه ای به معنویت 	<ul style="list-style-type: none"> - برقراری روابط عمومی عمیق تر با کشورهای اسلامی و منطقه - تشکیل سازمان کشورهای اسلامی - اهمیت پیمان های منطقه ای بجای پیمان های جهانی 	<ul style="list-style-type: none"> - توسعه مبادلات اقتصادی و منطقه ای - حضور فعال تر در سازمان های همکاری منطقه ای - محور قرار گرفتن ایران به عنوان یک قطب اقتصادی برای کشورهای اسلامی و منطقه 	<ul style="list-style-type: none"> - گسترش همکاری های منطقه ای در خصوص آموزش عالی - تشکیل دانشگاه های منطقه ای - تشکیل دانشگاه های کشورهای اسلامی - ایجاد بانک اطلاعات آموزش عالی منطقه ای - انجام تحقیقات مشترک منطقه ای
جهانی	<ul style="list-style-type: none"> - جنگ ایدئولوژی بجای جنگ نظامی و اقتصادی - اهمیت یافتن مسایل فرهنگی - ارتباط وسیع تمدن ها - اهمیت یافتن علوم مادر - افزایش جرم و جنایت در جهان - توجه به معنویت زدایی فرهنگی و اجتماعی 	<ul style="list-style-type: none"> - چند قطبی شدن جهان - اهمیت یافتن و گسترش اسلام انقلابی - افزایش ارتباط سیاسی کشورها با هم دبگیر - اهمیت یافتن ایران، چین و ژاپن - افزایش قدرت تبلیغی استخبارات جهت افکار ملت ها - افزایش اقدام های منطقه ای - اختلاف بر سر تسخیر فضا - اهمیت یافتن مشارکت سیاسی مردم - توجه به معنویت زدایی سیاسی 	<ul style="list-style-type: none"> - کاهش عمومی نرخ رشد جمعیت - کاهش نسبی سهم بخش کشاورزی در کشورها و افزایش قیمت محصولات - کاهش آب و مشکل امنیت غذایی - گرایش وسیع به داروهای گیاهی و گسترش گیاه درمانی - توسعه کشاورزی دریایی و هوایی - رونق گرفتن صنعت در کشورهای در حال توسعه - جایگزینی ارتباطات رایانه ای بجای ارتباطات کاغذی - کاهش حجم کالاهای الکترونیکی و مکانیزه تر شدن فعالیت ها - افزایش قیمت نفت و انرژی - کاهش منابع و افزایش آلودگی - کوچکتر شدن دهکده جهانی - گسترش سازمان های تجارت جهانی - توجه به معنویت زدایی اقتصادی 	<ul style="list-style-type: none"> - اهمیت یافتن رشته های میان رشته ای در آموزش عالی - توجه بیشتر به پرورش بجای آموزش - تغییر نظام آموزش عالی از شیوه کلاسیک به شیوه های نو - افزایش سرمایه گذاری در پژوهش های علمی و فنی - انفجار دانش و تکنولوژی - از بین رفتن نقش انحصاری تولید دانش دانشگاهی - جلب مشارکت مردمی در آموزش عالی - بحران نابرابری های آموزش عالی

- آموزش میان رشته‌ای، نظارت جهانی، توجه به ارزش‌های انسانی و یادگیری مادام‌العمر^۱.
- ۲۵ - ایجاد فرآیند رشد منظم، هماهنگ و تدریجی و تضمین اینکه برنامه‌های (آموزش عالی) نه فقط به سوی توسعه بلکه به سوی افزایش تنوع پذیرش دانشجو هدایت شود^۲.
- ۲۶ - توجه به ایجاد تعادل درست بین فرصت‌های محلی، منطقه‌ای، ملی و بین‌المللی در آموزش عالی^۳.
- ۲۷ - خارج نمودن دانشگاه‌ها از انزوای حرفه‌ای: بدین معنی که دانشگاه‌ها به سمت بوجود آوردن چهارچوب مرجع مشترکی حرکت نمایند. در شرایط فعلی حرفه‌های دانشگاهی نسبت به هم منزوی هستند^۴.

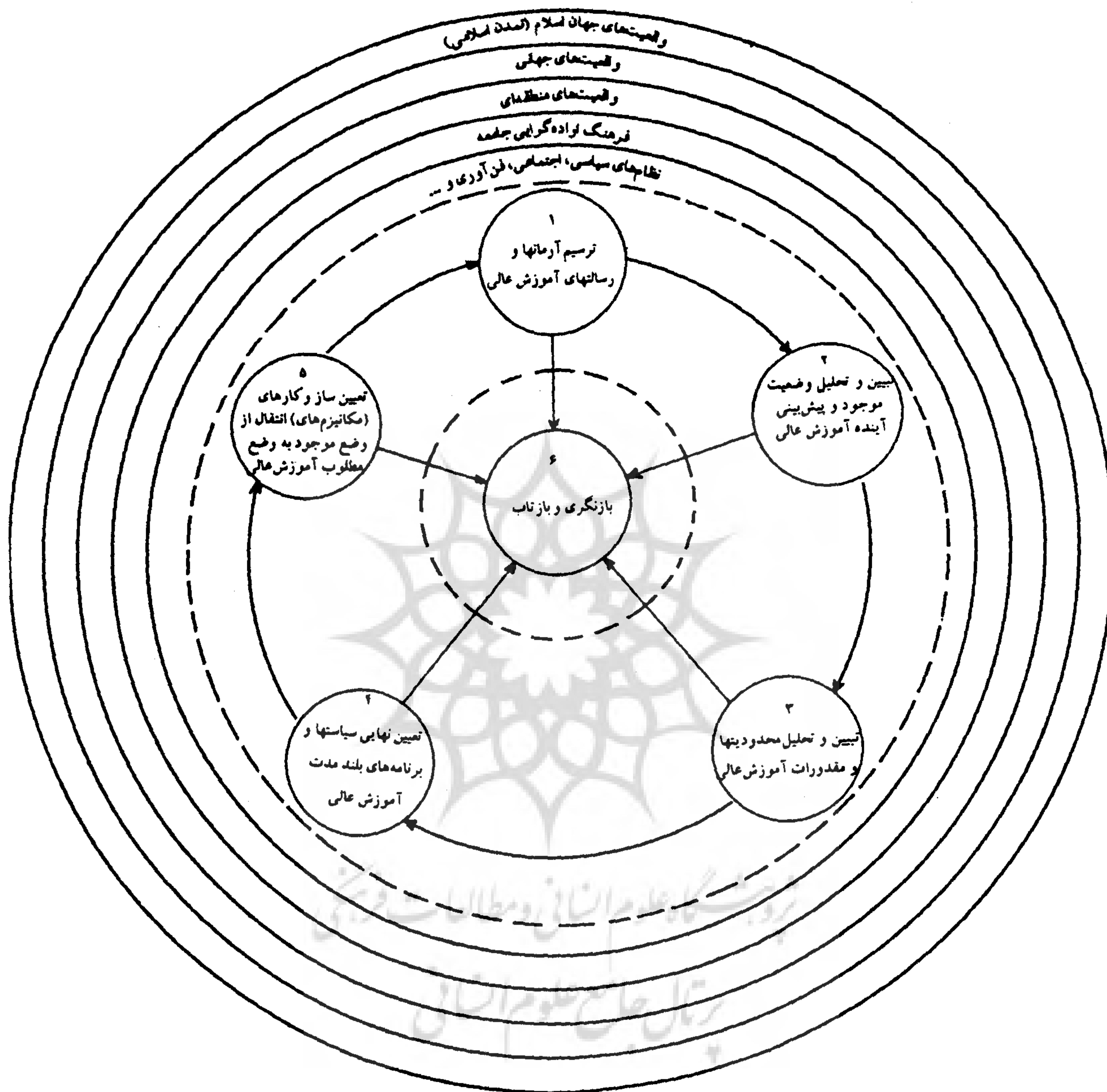
یافته‌های پژوهش

هدف اصلی این پژوهش آن بود که یک چهارچوب نظری جهت طراحی و برنامه‌ریزی برنامه‌های بلندمدت آموزش عالی ایران در افق سال ۱۴۰۰ هـ.ش ارائه نماید که در این زمینه با توجه به جداول آماری شماره ۲ و ۳ و ۴ و ۵ و ۶ و ۷ الگوی ۶ مرحله‌ای زیر به صورت تعاملی برای طراحی و برنامه‌ریزی بلندمدت آموزش عالی ایران ارائه گردید.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

- 1- Ray, Doris, **Technology and Restructuring Part: New Educational Directions**, Journal Article (080); Review literature (070) ; Position Paper, 1991, p. 9-16.
- 2- Sacramen to, **Higher Education at Crossroads; Planning for the Twenty First Century**; General Report (140), Position (120) California, 1990.
- 3- David Dodds, Henry, **The American University.**, Position Paper (120); Conference Paper (150) U.S; New York, 1990.

۴- رابرت، می‌نارد هاچینز، آموزش عالی در آمریکا، مترجم، منصور تولیتی، تهران: نشر خرم، ۱۳۷۶، ص ۸۰-۷۶.

شکل شماره ۱ - چارچوب نظری تأیید شده جهت طراحی و برنامه‌ریزی بلندمدت

جدول شماره ۲ - جدول شاخص های گرایش مرکزی و مقادیر تغییرپذیری بر حسب پاسخ واحد مورد پژوهش به مراحل چارچوب نظری

تعداد	جمع	جولگی	می نیم	ماکزیم	انحراف معیار	نما	میانه	میانگین	شاخص ها	مراحل
۱۲۰	۶۷۲	-۱/۶۵	۲	۷	۱	۷	۶/۵۰	۶/۲۰	۱- ترسیم آرمانها و رسالت های آموزش عالی	
۱۲۰	۶۸۴	-۱/۹۴	۲	۷	۰/۹۸۴	۶	۶	۵/۷۰	۲- مرحله تبیین و تحلیل وضعیت موجود و پیش بینی آینده آموزش عالی	
۱۲۰	۷۵۸	-۱/۸۷۹	۲	۷	۱/۱۷	۷	۷	۶/۳۲	۳- مرحله تبیین و تحلیل محدودیت ها و مقدرات آموزش عالی	
۱۲۰	۶۸۶	-۱/۵۳۸	۲	۷	۱/۰۷۸	۶	۶	۵/۷۲	۴- مرحله تعیین نهایی سیاست ها و برنامه های بلندمدت آموزش عالی	
۱۲۰	۶۷۲	-۱/۴۶۳	۱	۷	۱/۱۸۴	۶	۶	۵/۶۰	۵- مرحله تعیین مکانیزم های انتقال از وضع موجود به وضع مطلوب آموزش عالی	

جدول شماره ۴ - جدول تحلیل واریانس میانگین‌های نوع دانشگاه‌ها بر حسب پاسخ به مراحل مختلف چارچوب

		درون گروه‌ها						بین گروه‌ها			منابع تغییرات		مراحل
جمع	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجموع مجذورات	F نسبت	P مقدار	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجموع مجذورات	F نسبت	P مقدار			
۱۲۵/۷۹۱۷ ۱۱۹	۱۲۴/۹۲۹۴	۱۱۸	۱/۰۵۸۷	-	-	۰/۸۶۱۳	۱	۰/۸۶۲۳	۰/۸۱	۰/۳۶			مرحله ترسیم آرمانها و رسالت‌های آموزش عالی
۱۱۵/۲ ۱۱۹	۱۱۴/۸۱۴۲	۱۱۸	۰/۹۷۳۰	-	-	۰/۳۸۵۸	۱	۰/۳۸۵۸	۰/۳۹۶۵	۰/۵۳۰۱			مرحله تبیین و تحلیل وضعیت موجود و پیش‌بینی آینده آموزش عالی
۱۶۳/۹۶۶۷ ۱۱۹	۱۶۲/۶۱۴۰	۱۱۸	۱/۳۷۸۱	-	-	۱/۳۵۲۷	۱	۱/۳۵۲۷	۰/۹۸۱۵	۰/۳۲۳۸			مرحله تبیین و تحلیل محدودیت‌ها و مقصورات آموزش عالی
۱۳۸/۳۶۶۸ ۱۱۹	۱۳۶/۲۵۶۱	۱۱۸	۱/۱۵۶۴	-	-	۱/۹۱۰۶	۱	۱/۹۱۰۶	۱۰۶۵۲۲	۰/۲۰۱۲			مرحله تعیین نهایی سیاست‌ها و برنامه‌های بلند مدت آموزش عالی
۱۶۶/۸ ۱۱۹	۱۶۶/۰۳۱۱	۱۱۸	۱/۴۰۷۰	-	-	۰/۷۶۸۹	۱	۰/۷۶۸۹	۰/۵۴۶۴	۰/۴۶۱۲			مرحله تعیین مکانیزم‌های انتقال از وضع موجود به وضع مطلوب آموزش عالی

جدول شماره ۵ - جدول حدود اطمینان آزمون هیننگ

عوامل	مراحل	بیشترین حدود اطمینان	کمترین حدود اطمینان	معنی داری	مقدار T	خطای معیار	رابطه معنی داری بین نوع دانشگاه و پاسخ وجود
۱ - ترسیم آرمانها و رسالت های آموزش عالی	مراحل	۰/۴۰	-۰/۲۳	۰/۳۶	۰/۹۰	%۹۳	ندارد
۲ - تبیین و تحلیل وضعیت موجود و پیش بینی آینده آموزش عالی	آموزش عالی	۰/۲۵	-۰/۳۶	۰/۵۳	-۰/۶۳	۰/۹	ندارد
۳ - تبیین و تحلیل محدودیت ها و مقدرات آموزش عالی	آموزش عالی	۰/۴۷	-۰/۲۶	۰/۳۲	۰/۹۹	۰/۱	ندارد
۴ - تعیین سیاست ها و برنامه های بلند مدت آموزش عالی	آموزش عالی	۰/۴۶	-۰/۲۱	۰/۲۰	۱/۲۸	%۹۳	ندارد
۵ - تعیین مکانیزمهای انتقال از وضع موجود به وضع مطلوب آموزش عالی	آموزش عالی	۰/۴۵	-۰/۲۹	۰/۴۶	۰/۷۳	۰/۱	ندارد

رضایت	تعداد	درصد
بلی	۱۱۲	۹۳/۳
خیر	۸	۶/۷
جمع	۱۲۰	۱۰۰

جدول شماره ۶ - توزیع فراوانی مطلق و نسبی رضایت واحد مورد پژوهش از چارچوب نظری ارائه شده همانطوری که در جدول فوق ملاحظه می‌گردد، اکثریت واحد مورد پژوهش (۹۳/۳) از چارچوب نظری پیشنهادی رضایت کامل دارند.

جمع‌بندی و پیشنهادات

برای طراحی و برنامه‌ریزی بلندمدت در آموزش عالی نیازمند یک چارچوب نظری هستیم که یافته‌های بدست آمده از این تحقیق پاسخ به سؤالات مطرح شده در پژوهش باشد. در شکل شماره ۱ چارچوب نظری با مراحل شش‌گانه به صورت تعاملی برای طراحی و برنامه‌ریزی بلندمدت آموزش عالی ایران در افق سال ۱۴۰۰ ارائه گردیده است، این چارچوب نظری به لحاظ اینکه نمونه مورد نظرخواهی از بین دانشگاه‌های سراسر کشور و متخصصان آموزش عالی انتخاب گردیدند از اعتبار ملی برخوردار است و می‌تواند راهگشای کار دولتمردان و متولیان نهادهای آموزش عالی کشور باشد. برای اینکه چارچوب نظری بتواند بهتر مورد استفاده قرار گیرد پیشنهادات زیر ارائه می‌شود:

۱ - پیشنهاد می‌گردد الگوی ارائه شده در دانشگاه‌های دولتی و غیردولتی در دو بخش پزشکی و غیرپزشکی به کار گرفته شود و با استفاده از توانمندی‌ها و امکانات وسیع آموزش عالی کشور در یک فراخوان ملی و با حمایت نهادهای مرتبط به عنوان یک راهنمای عملی در سطح کشور اصلاح و تأیید نهایی گردد.

۲ - پیشنهاد می‌شود ابعاد قانونی، حقوقی، منابع مالی و برنامه‌های عملیاتی آن از طریق

مراجع ذیربط مورد نقادی، اصلاح و تأیید قرار گرفته و آیین‌نامه اجرایی آن پیش‌بینی و تدوین گردد.

۳ - پیشنهاد می‌گردد در رساله‌های دانشجویی الگوسازی و ارائه چهارچوب نظری برنامه‌های بلندمدت آموزش عالی ایران مورد توجه قرار گیرد تا این برنامه‌ها با ضریب اطمینان بیشتر در کشور به کار گرفته شود.

گاما	سطح معنادار بودن X^2	جمع		غیردولتی		دولتی			مسئولیت	
		درصد	تعداد	ستونی	سطری	تعداد	ستونی	سطری		تعداد
		۹۳/۳	۱۱۲	۸۷/۱	۲۴/۱	۲۷	۹۵/۵	۷۵/۹	۸۵	بلی
۰/۱		۶/۷	۸	۱۲/۹	۵۰	۴	۴/۵	۵۰	۴	خیر
		۱۰۰	۱۲۰	۱۰۰	۲۵/۸	۳۱	۱۰۰	۷۴/۲	۸۹	جمع

جدول شماره ۷ - توزیع فراوانی مطلق و نسبی در مورد مسوولیت واحد مورد پژوهش بر حسب نوع دانشگاه و رضایت از چارچوب نظری ارائه شده جدول فوق رابطه بین نوع دانشگاه و رضایت از مدل را نشان می دهد. همانگونه که از محاسبات مندرج در جدول فوق مستفاد می گردد، ۹۵/۵ درصد از دانشگاه های دولتی و ۸۷/۱ درصد از دانشگاه های غیردولتی از مدل پیشنهادی رضایت داشته اند. به منظور تعیین رابطه بین رضایت از مدل و نوع دانشگاه از آزمون آماری کای اسکور استفاده گردید، از آنجا که جدول فوق شرایط آزمون را نداشت (فراوانی های مورد انتظار که کمتر از ۵ بودند، ۲۴ درصد موارد را تشکیل می دادند) از آزمون دقیق فیشر استفاده گردید. آزمون فوق گویای این است که رابطه معنی داری بین دانشگاه ها و رضایت از مدل وجود ندارد.

منابع و مآخذ

- ۱ - افشاری و دیگران، (مترجمان)، برنامه‌ریزی بلندمدت آموزش عالی، نتایج سمپوزیوم منطقه‌ای آسیا و اقیانوسیه، داکا: ۱۹۸۶، تهران: معاونت هماهنگی وزارت فرهنگ و آموزش عالی، ۱۳۷۰.
- ۲ - مجموعه مقالات نخستین سمینار آموزش عالی در ایران، تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی، ۱۳۷۵.
- ۳ - گارت، مارتاناجی، توصیه‌هایی برای گروه‌های ملی دست‌اندرکار مطالعات قرن بیست و یکم، مترجم، علی ضیایی، تهران: مجله برنامه و بودجه، ضمیمه شماره ۱۱، اسفند ۱۳۷۵.
- ۴ - مجتهدزاده، مقدمه‌ای بر اصول و مبانی برنامه‌ریزی منطقه‌ای، تهران: انتشارات دفتر آموزش ضمن خدمت وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۶۸.
- ۵ - می‌نارد هاچینز، رابرت، آموزش عالی در آمریکا، مترجم، منصور تولیتی، تهران: نشر خرم، ۱۳۷۶.
- ۶ - میشل، گوده، از پیش‌بینی تا چشم‌انداز راهبردی، مترجم، محمدرضا صالح‌پور، تهران: مجله برنامه و بودجه، شماره ۱۱، اسفند ماه ۷۵.
- ۷ - وحیدی، پریدخت، آمایش سرزمین، تهران: سازمان برنامه و بودجه.
- 8- Dodds, David, Henry, The American University., Position Paper (120). Conference Paper (150) U.S.A., New York , 1990.
- 9- Garret, Martana J., Geald, Barner, Studies for Contury: Paris, Unesco, 1991.
- 10- Garret, Martana J., Looking at the Future : Lesson Learned from 21 st Century Studies, 1991.
- 11- Ray, Doris, Technology and Restructuring Part: New Educational Directions, Journal Article (080); Review literture (070); position Paper 1991, p. 9-16.
- 12- Sacramento, Higher Education at the Crossroads Planning for the Twenty

First Century: General Report (140); Position (120) California, 1990.

13- Sherr, Lawrence; Lozier, G. Gregory, **Total Quality Management in Higher Education**, Journal Article (080) Project Description (141) Journal 1991.

14- Sullivan, William G. and Claycomb, W. W. **Fundamentals of Forecasting Restone, Virginia, Prentice Hall, 1988, p. 1.**

15- Tan, David L., **Strategic Planning in Higher Education**, Conference Paper (150); Oklahoma, Mar, 1990.

16- Wright, S. Wheel and Makridakis, S., **Forecasting Methods for Management**, 41 ned Canada, John Wile 1985

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی